

فدراسیون کوه نوردی و صعودهای ورزشی
جمهوری اسلامی ایران
کمیته تحقیق و پژوهش

طرح شناخت رشته کوه‌های ایران

بسیاری از کوه‌های شاخص ایران، تنها بخشی از سامانه‌های کوهستانی منطقه خود هستند. این سامانه‌های طبیعی محدود به محدوده قله نبوده بلکه به صورت پیوسته‌ای از قله کوه تا مناطق پایکوهی را دربرمی‌گیرد. رشته کوه‌ها اکوسیستم‌های پیچیده‌ای هستند که روابط و قوانین اکولوژیکی پیچیده‌ای بر آنها حاکم است و به واسطه برخورداری از اختلاف ارتفاع، تغییر آب‌وهوا، تامین آب، پوشش گیاهی و حیات جانوری نقش بسیار مهمی برای ساکنین مناطق کوهستانی و پایین دست از منظر ارایه خدمات محیط زیستی از جمله تامین: آب، چوب، علوفه، گردشگری، گیاهان دارویی و ... دارند. بنابراین در مواجهه با یک کوه، برای درک بهتر آن، شناخت از یک مجموعه کوهستانی چه توده کوهستانی و چه رشته کوه مهم است. دره‌های موجود و دشت‌های اطراف این رشته‌های کوهستانی بعضاً همچون مرزهای اکولوژیکی عمل کرده و شرایط جغرافیایی و محیط زیستی خاص این مناطق کوهستانی به گونه‌ای است که منجر به پیدایش گونه‌های بومی، اندمیک و نادر متعددی در این مناطق شده‌است. آشنایی در ایران با مناطق کوهستانی، علیرغم قدمت فعالیت‌های کوهنوردی و وجود سازمان‌های متولی، اندک است. عدم شناخت از کوهستان‌های ایران در طلیعه قرن حاضر چنان است که حداقل حتی در برخی از استان‌های کشور مانند همدان، تغییر در مرتفع‌ترین نقاط کوهستانی این مناطق رخ داده‌است (امروزه کوه کوئیری، مرتفع‌ترین کوه استان همدان محسوب می‌شود). از سویی، توجه بیش از حد به مسئله صعود به قله‌های کوهستانی در ایران، ارتفاع محوری در ورزش کوهنوردی باعث شده توجه بیش از حد به مسئله مرتفع‌ترین مناطق و قله یک رشته کوه شود و ارزش‌های بی‌بدیل مناطق کوهستانی مورد توجه قرار نگیرد.

مهم‌ترین اهداف مطالعه رشته کوه‌های ایران عبارتند است:

- شناسایی و معرفی رشته کوه‌های بارز ایران
 - تهیه بانک اطلاعاتی رشته کوه‌های ایران
 - شناسایی عوامل تهدید کننده و بررسی راهکارهای حفاظت از رشته کوه‌ها
- در این مطالعه در فاز اول، هیئت‌های کوهنوردی و باشگاه‌ها به عنوان بازوهای فدراسیون و همچنین افراد حقیقی و سایر سازمان‌های حقوقی، نسبت به معرفی رشته کوه‌های موجود در منطقه خود، اعلام موقعیت می‌کنند. بعد از گردآمدن این اطلاعات، در مرحله بعدی، با کمک از نهادهای مرتبط و مراکز دانشگاهی طرح شناخت از رشته کوه‌های ایران با محوریت پژوهش‌های جغرافیایی و محیط‌زیستی برای رشته کوه‌های شاخص آغاز می‌شود.

نیما فریدمجتهدی

دبیر کمیته پژوهش فدراسیون کوهنوردی و صعودهای ورزشی ایران

شماره تماس جهت هماهنگی و راهنمایی

۰۹۱۱۳۴۳۲۴۵۸

سامانه‌های طبقه‌بندی

تعاریف گوناگونی در مورد مفهوم رشته‌کوه در منابع جهانی وجود دارد که البته، با توجه به اینکه معیارهای به کار رفته در آن‌ها، دقیق نیست و چون در این طرح هدف اصلی شناخت از رشته‌کوه‌های موجود در فلات ایران است. از ارائه معیار مشخصی که احتمالاً منجر به حذف مناطق ناشناخته شده کوهستانی ایران شود، خودداری می‌شود.

یکی از ساده‌ترین سامانه‌های طبقه‌بندی کوهستان که مبتنی بر مقیاس و سلسله مراتب است، توسط فایربریج^۱ (۱۹۶۸) معرفی شده، عبارتند از:

۱. کوه^۲، عارضه‌ای منفرد، مجزا یا منحصربه‌فرد در یک توده کوهستانی است.
 ۲. رشته‌کوه^۳، عارضه پستی و بلندی خطی از برجستگی‌های مرتفع، معمولاً به شکل یک برجستگی منفرد است.
 ۳. رشته‌کوه‌ها^۴ اصطلاحی است که برای عوارض پستی و بلندی خطی از برجستگی‌های مرتفع به کار رفته، اما معمولاً به عوارض عمده‌ای که صدها کیلومتر طول دارند، استفاده می‌شود.
 ۴. توده کوهستانی^۵، ماسیف^۶، قطعه^۷ یا گروهی از کوه‌ها، اصطلاحی که برای مناطق غیرعادی عوارض کوهستانی به کار می‌رود، نه مناطقی که به وسیله روندهای خطی ساده مشخص شده‌است.
 ۵. سامانه کوهستان^۸ برای بزرگ‌ترین عوارض قاره‌ای اختصاص داده شده‌است.
- در جدول ۱-۱ سامانه طبقه‌بندی فایربریج مطابق با مورد کاربرد رایج آن در آمریکای شمالی و مثالی از کوه‌های بریتیش کلمبیا^۹ کانادا، بهتر مشخص می‌شود. کوهستان‌ها همچنین می‌توانند براساس موارد زیر طبقه‌بندی شوند:

۱. چارچوب زمین‌ساختی
۲. آب‌وهوا
۳. آب‌شناختی
۴. ژئومورفولوژی
۵. میزان تغییرها توسط انسان
۶. مورفومتری.

جدول ۱-۲ نمونه‌ای از سامانه طبقه‌بندی براساس جایگاه زمین‌ساختی را معرفی می‌کند. اطلاعات و نمونه‌های بیشتر در زمینه ارتباط محیط‌های کوهستانی با جایگاه زمین‌ساختی آن‌ها در فصل‌های آینده این کتاب از جمله توسط اون^{۱۰}، اولیور^{۱۱}، ویلیامز^{۱۲} و اوندا^{۱۳} معرفی شده‌است. برای بررسی سایر سامانه‌های طبقه‌بندی کلاسیک کوهستان‌ها که معمولاً بر مبنای جایگاه و تحول زمین‌ساختی و تاریخ تخریب تنظیم شده‌اند به فایربریج (۱۹۶۸) و گارد (۱۹۹۰) مراجعه شود.

اخیراً، سامانه طبقه‌بندی خیلی متفاوتی که بخشی از مطالعه جنگل‌های کوهستانی بود، توسط کاپوس و همکاران^{۱۴} (۲۰۰۰) ارائه شده‌است. در این پژوهش از مدل ارتفاعی رقومی GTOPO30 با قدرت تفکیک یک کیلومتر سازمان زمین-

¹-Fairbridge

²-Mountain

³-Mountain range

⁴-Mountain chain

⁵-Mountain mass

⁶-Massif

⁷-Block

⁸-Mountain system

⁹-British Columbia

¹⁰-Owen

¹¹-Olliver

¹²-Williams

¹³-Onda

¹⁴-Kapos et al

شناسی ایالات متحده و سامانه طبقه‌بندی استفاده شد که ارتفاع، دامنه ارتفاعی و شیب محلی مد نظر قرار گرفته است (به این شکل، مسایل بالقوه مربوط به نواحی با ارتفاع زیاد اما ناهمواری کم و مناطق کم ارتفاع که دارای ناهمواری قابل توجهی هستند، بر طرف شد)، ملاک‌های طبقه‌بندی عبارتند از:

۱. محیطی که از سطح متوسط دریا، ۲۵۰۰ متر بالاتر قرار گرفته باشد (از جمله فلات‌های مرتفع)، کوهستان محسوب می‌شود.

۲. ارتفاعات متوسط^{۱۵} باید چند درجه شیب داشته باشند تا از فلات‌های با ارتفاع متوسط^{۱۶} متمایز شوند.

۳. استفاده از میانگین ارتفاع محلی تا نقش کوه‌های کم ارتفاع و قدیمی که در سطح محلی مهم هستند، در نظر گرفته شود.

جدول ۱-۱: طبقه‌بندی محیط کوهستان با مقیاس مکانی، مطابق با کاربرد معمول آن در آمریکای شمالی با اشاره ویژه به کوه‌های بریتیش کلمبیا، کانادا

مقیاس مکانی (کیلومتر مربع)	اصطلاحات علمی	مثالی از مناطق کوهستانی
$10^6 <$	سامانه‌های کوه	کمر بند کوه‌زایی حاشیه اقیانوس آرام
$10^6 - 10^5$	سامانه‌های کوه	کردیلرهای کانادا
$10^5 - 10^4$	توده کوهستانی (ماسیف)	کاست مانتینز
$10^4 - 10^3$	رشته کوه‌ها (سلسله‌ها)	رشته کوه‌های پاسیفیک
$10^3 - 10^2$	رشته کوه	رشته کوه تانتالوس
$10^2 >$	کوه‌های منفرد	کوه گاریبالدی

منابع آمار: Fairbridge(1968); Slaymaker, (1999)

¹⁵-Middle elevation

¹⁶-Mid-elevation plateaux

جدول (۱) فرم معرفی رشته کوه*.

نام رسمی	قافلان کوه			
نام بومی	قافلاتنی یا قپلاتنو			
استان یا استان‌های محل پراکندگی و کشیدگی پدیده	استان آذربایجان شرقی و زنجان			
موقعیت طبیعی	واحد ژئومورفولوژیکی آذربایجان			
مرتفع‌ترین قله	گوبولار			
نام قله معروف	گچلیکی (چاخاز)، دم داغی، اؤجاق داغی یا قارا زیارت			
اقوام یا گروه‌های معیشتی بومی منطقه				
میراث‌های طبیعی و انسانی شخص موجود در آن				

*لازم به ذکر است اطلاعات این جدول صرفاً به عنوان مثال پر شده است.

توضیحات بیشتر پیرامون این کوه شامل:

گونه‌های جانوری و گیاهی و ...

مشخصات پیشنهاددهنده:

حقیقی:

نام و نام خانوادگی	مدرک تحصیلی	رشته تحصیلی	سمت	آدرس و تلفن

حقوقی:

نام و نام خانوادگی	مدرک تحصیلی	رشته تحصیلی	سمت	نهاد مربوطه	آدرس و تلفن

امضاء

تاریخ تنظیم: